

УДК81'255.4'373.7 Багрянний

Ольга ШУМ,

*кандидат філологічних наук, старший викладач відділу мовної підготовки
Національної академії прокуратури України
(Україна, Київ) oshym@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДІ (на прикладі німецькомовного варіанту роману І. Багряного «Тигролови»)

У статті розглянуто специфіку безеквівалентної лексики, її класифікацію та особливості відтворення при перекладі німецькою мовою. Дослідження присвячене аналізу творчої майстерності І. Багряного, а саме, особливостей та способів передачі німецькою мовою слів-реалій. Об'єктом дослідження даної статті є німецькомовний переклад роману «Тигролови» І. Багряного.

Ключові слова: *реалія, безеквівалентна лексика, художній текст, переклад, художній переклад, стиль перекладача.*

Лит. 8.

Olha SHUM,

*PhD (Philology), Senior Lecturer at the Department of Language Training
National Prosecution Academy of Ukraine
(Ukraine, Kyiv) oshym@ukr.net*

FEATURES OF THE REALIA TRANSLATION (based on the German-language version of the novel by I. Bahrianyi «Tyhrolovy»)

The article describes the specificity of the non-equivalent vocabulary, its classification and peculiarities of reproduction in translation into German. The present research is devoted to the analysis of the individual style of I. Bahrianyi, namely, the features and methods of transmitting words-realia into German. Target of the research is the German-language translation of the novel "Tyhrolovy" ("Tiger Hunters") by I. Bahrianyi.

Key words: *realia, non-equivalent vocabulary, fiction, translation, translation of fictions, translator's style.*

Ref. 8.

Ольга ШУМ,

*кандидат филологических наук, старший преподаватель отдела языковой
подготовки Национальной академии прокуратуры Украины
(Украина, Киев) oshym@ukr.net*

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ РЕАЛИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ (на примере немецкоязычного варианта романа И. Багряного «Тигроловы»)

В статье рассмотрено специфику безэквивалентной лексики, ее классификацию и способы воспроизведения при переводе на немецкий язык. Исследование посвящено анализу творческого мастерства И. Багряного, а именно, особенностей и способов передачи слов-реалий в немецком языке. Объектом исследования данной статьи является роман «Тигроловы» И. Багряного и его немецкоязычный перевод.

Ключевые слова: *реалія, безеквівалентна лексика, літературний текст, переклад, художественний переклад, стиль перекладача.*

Лит. 8.

Постановка проблеми. Проблема перекладу реалій досі залишається однією із ключових для перекладознавства. Реалії, як одиниці безеквівалентної лексики, у прозових творах викликають значні труднощі під час перекладу. Переклад таких лексичних одиниць нерідко становить складнощі для перекладачів, оскільки вірне роз'яснення таких лексем потребує виходити за межі тексту. Перекладознавці розходяться у думках щодо способів та методів відтворення реалій у перекладах, зокрема художніх творів. Складність полягає у тому, що для перекладу їх не існує відповідників, які б разом із передачею специфічної інформації відображали національний колорит, мали б ті ж самі конотації емоційного, стилістичного та смислового характеру, що супроводжують реалії в оригінальному тексті. Актуальність теми наукової розвідки зумовлюється тим, що питання про природу мовних реалій у художніх текстах та засоби, що їх застосовують для перекладу, є недостатньо вивченим.

Аналіз досліджень. Питанню дослідження реалій та відтворення їх у перекладі присвячено чимало перекладознавчих досліджень. Так, зокрема, Р. Зорівчак, С. Влахів і С. Флорин, А. Реформатський, В. Уваров, В. Крупнов, запропонували різні класифікації реалій, дослідили труднощі, пов'язані з адекватним перенесенням у текст перекладу культурної інформації, закодованої у реаліях, що містяться у першотворі. Вітчизняні дослідники В. Коптілов, Р. Зорівчак, Т. Кияк, О. Чередниченко, К. Невинна та ін. визначають шляхи подолання мовних перешкод, зумовлених розбіжностями культур. Доробок зазначених науковців, утім, не лише не вичерпують питання, а, навпаки, чітко вказують на перспективи його подальшого детальнішого вивчення.

Метою нашого дослідження є розгляд способів адаптації при перекладі українських реалій на прикладі німецькомовного варіанту роману І. Багряного «Тигролови» (нім. «Das Gesetz der Taiga»).

Виклад основного матеріалу. Переклад реалій становить частину проблеми передачі національного та історичного колориту певної країни. Слова-реалії часто трапляються у творах українських письменників ХХ століття. Одне із взірцевих тлумачень самого поняття дала свого часу Р. Зорівчак: «реалія – це моно- і полілексемна одиниця, основне значення якої уміщає (у плані бінарного зіставлення) традиційно закріпленій за нею комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [4, 67]. Тобто, це такий прошарок лексики, який є ключовим у відображенні культурного і соціально-історичного змісту та надає мові національного колориту і зустрічається здебільшого в одній або двох (споріднених) мовах та культурах. Основними способами відтворення реалій прийнято вважати транскодування (транскрипцію або транслітерація), калькування, описовий та гіпонімічний переклад.

З проблемою перекладу реалій перекладач зустрічається дуже часто. Оскільки реалії позначають поняття, які відсутні в інших культурах, вони завжди становлять особливу складність у процесі перекладу. Під час передачі такого виду безеквівалентної лексики виникають два основних складних моменти: відсутність у мові перекладу еквівалента через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія та необхідність передати не тільки семантику, а й колорит – національне та історичне забарвлення.

Дослідники Т. Кияк, Д. Огуй та А. Науменко до реалій відносять також власні назви певної мовної культури, зазначаючи, що носії цієї культури мають щодо реалій деякі фонові знання та асоціації, які на певному етапі міжмовних контактів можуть бути відсутніми в носіїв іншої мови. Тому при відтворенні чи перекладі таких назв-реалій, синергії їх інформацій, виникає, з одного боку, необхідність підкреслити особливий

національний колорит чи унікальність цих назв, а з іншого – за необхідності небагато-слівно передати й асоціації, властиві для носіїв цієї мовної культури [5, с. 141].

Схиляючись до думки більшості дослідників, вважаємо, що реалії варто поділяти на: а) побутові реалії; б) етнографічні та міфологічні реалії; в) реалії світу природи; г) реалії державно-адміністративного укладу та суспільного життя; д) ономастичні реалії; е) асоціативні реалії тощо. У перекладах значну кількість реалій зазвичай передають дослівним запозиченням. Ономастичні реалії (антропоніми загальні та індивідуальні, топоніми звичайні та меморативні, імена літературних героїв, назви кампаній, аеропортів, палаців тощо) указують на національну приналежність назви, що допомагає зберегти національний колорит оригіналу [5, с. 144].

З огляду на це, розглянемо особливості творчої майстерності І. Багряного – одного з найяскравіших і найдраматичніших в українському письменстві і громадянстві першої половини і середини ХХ ст. письменника, якого літературознавці називають одним із найвизначніших митців, представників української діаспори, якого можна вважати найактивнішим творцем національної мови. У літературній творчості письменника 1940-х рр. відбувся остаточний перехід до белетристичної й драматичної прози. І першим великим твором І. Багряного був пригодницький роман з автобіографічними елементами, уперше надрукований у львівському журналі «Вечірня година» у 1944 р. як «Звіролови», згодом перероблений і виданий у 1946 р. під назвою «Тигролови». Цей твір письменник написав за 14 днів, перебуваючи в Західній Україні. Згодом у США, Канаді та Англії вийшли переклади англійською мовою. Цим твором був зацікавлений навіть американський Голівуд. З англійської було здійснено переклади німецькою, голландською та датською мовами, і вийшли вони в тих країнах кількома накладами [6, 615]. Усе це свідчить про популярність роману за кордоном і увагу іноземного читача до тогочасної радянської дійсності.

У німецькомовному варіанті роману, зберігаючи колорит української, і не тільки, культури, перекладачі вдалися переважно до транслітерації слів-реалій із подальшою подачею їх пояснення наприкінці роману. Соціально-побутові реалії можна поділити на: 1) назви одягу – *унти, папаха, доха*; 2) назви їжі та напоїв – *зубровка, кутя*; 3) назви будівель – *собор, гастроном* та ін.:

(1) *Remusy* – kurze Hose aus Elchleder, bei tiefem Schnee über die *Unty* getragen, damit nicht Schnee von oben hineinkommt [8, 248].

Unty – die weichen Lederstiefel sind in der sehr trockenen sibirischen Winterkälte der beste Schutz gegen den Frost [8, 248].

Iczahy – Sommer- und Herbststiefel aus schwarzem Rindsleder, am Knie herabzustülpen, ebenfalls mit weicher Sohle [8, 249].

Papacha (Mütze) und *Docha* (Mantel) aus Rehpelz. Winterbekleidung, jedoch nie zur Jagd getragen [8, 250].

Ремуси – короткі брюки з лосиної шкіри, які одягають в глибокий сніг так, щоб сніг не засипався згори [пер. власний].

Унти – м'які шкіряні черевики, є найкращим захистом від морозу в дуже сухому сибірському зимовому холоді [пер. власний].

Ічаги – літні або осінні чоботи з чорної коров'ячої шкіри, які можна носити до колін, також з м'якою підошвою [пер. власний].

Папаха (шапка) і *доха* (пальто) з хутра косулі. Зимовий одяг, який ніколи не одягають на полювання [пер. власний].

Zwei Männer in Regenmänteln, Chromlederstiefeln und der im Sommer beliebten *Tjubetejka* betraten nun den Speisewagen [8, 31].

На нашу думку, такий спосіб передачі слів-реалій, з одного боку, спрямований на збереження українського колориту, але одночасно перевантажує текст посиланнями та незнайомою широкому загалу читачів лексикою.

(2) Ані Микита *Кожум'яка*, ані сам Юрій Переможець не в силі б його подолати [1, 8].

Аматори *Дунаєвського*, Маркса і преферансу... [1, 18].

Недоказана легенда про нікому не відомого, гордого нащадка першого каторжанина Сибіру, про правнука гетьмана *Дем'яна Многогрішного* [1, 16].

Імена відомих історичних осіб при передачі німецькою мовою зазнають переважно транслітерування і також містять інформаційні довідки наприкінці роману, що, на нашу думку, є цілком виправданим, наприклад: *Kozhumiak* – ein wegen seiner großen Körperkraft berühmter Held und Drachentöter der ukrainischen Volkssage [8, 251].

Скорочення та аббревіатури теж зазнають транслітерування, наприклад:

(3) Ними натоптане щерть черево у дракона цими очима, очима тих, хто був етапований *ОГПУ-НКВД* [1, 8].

– Хлопці! А бачили сьогодні *БАМЛАГ*?.. [1, 32].

Зазначені поняття навряд будуть зрозумілими читачу, що, з нашої точки зору, перевантажує текст і відволікає читача від самого сюжету, однак, перекладач подає посилання з поясненням значення:

Bamlag – Konzentrationslager für die zur Zwangsarbeit an der Baikal-Amur-Hauptlinie Verurteilten [8, 252].

GPU-NKWD – die «geheime Staatspolizei» der Sowjet-Union erhielt im Laufe der Jahre nach verschiedenen Reorganisationen jeweils andere Bezeichnungen: anfangs Tscheka, dann GPU, OGPU, dann NKWD [8, 251].

Подекуди у тексті зустрічаються реалії на позначення їжі та напоїв:

(4) Вип'єте за моє, чи пак за їхнє здоров'я... Кельнер! *Зубровка!* [1, 31].

До салон-вагона зайшло двоє в гумових плащах, в елегантних хромових чоботях і узбецьких – таких можних влітку – *тубетейках* [1, 33].

Weder *Kozhumiak* noch der heilige Georg selbst wären mit ihm fertig geworden [8, 7].

Sie liebten *Dunajewsky*, Karl Marx und Preference [8, 18].

Und er war der stolze Nachfahre jenes ersten Sibirien-Verbannten – ein Enkel des Hetmans *Demian Mnohorishny* [8, 16].

Der Bauch des Drachen war voll solcher Augen, den Augen jener, die von der *GPU-NKWD* verdammt worden waren [8, 8].

«He, Freunde, habt ihr den *Bamlag* bemerkt?» [8, 29].

БАМЛАГ – концентраційний табір для осіб, засуджених на примусову працю на основній Байкало-Амурській магістралі [пер. власний].

ОГПУ-НКВД – таємна державна міліція Радянського Союзу, яка протягом багатьох років мала різні назви внаслідок реорганізацій: спочатку ЧК, потім ГПУ, ОГПУ, потім НКВС [пер. власний].

Auf meine – nein, ihre – Gesundheit trinken... Kellner, *Zubrovka*, bitte! [8, 29.]

Вони пили фруктовий коньяк і їли солоний оселедець, потім *борц* з *пурогами* ... [1, 90].

Як бачимо, з контексту зрозуміло, що мова йде про назви національних страв і напоїв завдяки наявності дієслів *essen* – їсти і *trinken* – пити. У даному разі, вважаємо, що пояснення не перевантажує зміст тексту, а лише влучно його доповнює:

Pyrohy – eine beliebte ukrainische Art von Germ- oder Hefeknödeln [8, 253].

Zubrovka – Branntwein, Marke «Wisent» = russisch *Zubr* [8, 252].

Топоніми у тексті перекладу переважно передано усталеними історичними формами, а також із наведенням інформативного пояснення наприкінці тексту. Перекладач подає розлогі історичні довідки:

(5) Височенна, чотириярусна *тайга*... [1, 38].

Ні, це не був луг на *Слобожанщині* ... [1, 114].

Відкриватель дивовижного, герой і переможець непереможного, співець і автор найекзотичнішої і найфантастичнішої країни у світі. – російського, чи то пак тепер советського, *Клондайку* [1, 19].

Туди стелився їм шлях – через те море Японське та й через той океан Тихий безмежний. Етап іде на *Магадан* десь. Це ще тисячі кілометрів водяною пустелею до понурої, невідомої *Колими*, а чи й далі [1, 13].

З посиланнями:

Taiga – bekannter nordsibirischer Hafen, von wo aus die Schiffe in das berüchtigte Gold- und Gefangenengebiet von Kolyma gehen [8, 251].

Klondyke – das große, häufig versumpfte Nadelwaldgebiet Ostsibiriens zwischen der Tundra im Norden und der asiatischen Steppe; es ist zugleich ein Dschungelgebiet mit subtropischer Flora und Fauna [8, 252].

Невиправданим, на нашу думку, є транслітерування деяких назв тварин із подальшим їх поясненням, наприклад:

Burunduk – sibirisches Backenhörnchen (пер. *бурундук* – сибірська березова білка) та *isjubr* – cervus elaphus oder sibirischer Edelhirsch (пер. *ізюбр* – cervus elaphus або Сибірський шляхетний олень). Такий прийом є абсолютно недоцільним, оскільки не впливає на збереження колоритності мови, а має цілком доречні відповідники у мові перекладу.

Sie tranken Obstbranntwein und aßen Salzheringe mit Essig, dann heißen *Borschtsch* und *Pyrohy*... [8, 90].

Пуроги – популярний український вид дріжджових вареників [пер. *власний*].

Зубровка – горілка марки «Wisent» = рос. *Зубр* [пер. *власний*].

Es war tief in der *Taiga* [8, 39].

Nein, das war keine Wiese in der *Slobozhanska Ukraine*... [8, 114].

[...] des exotischsten und phantastischsten Gebietes der ganzen Erde – des russischen, oder besser sowjetischen *Klondyke* [8, 19].

Das war die Reiseroute, die ihnen vorgeschrieben war: über das japanische Meer und den Pazifik nach *Magadan*, weitere Tausende von Kilometern übers Wasser zu dem drohenden, fremden *Kolyma* [8, 13].

Тайга – відомий Північно-Сибірський порт, звідки кораблі потрапляють до горезвісної золотої тюремної зони на *Колимі* [пер. *власний*].

Клондайк – велика, часто густа хвойна лісова територія Східного Сибіру між тундрою на півночі та Азіатською степом; також область джунглі з субтропічною флорою та фауною [пер. *власний*].

Висновки. Таким чином, поза сумнівом, мова, що є своєрідною частиною національної культури, відображає майже всі її етнонаціональні елементи, які не мають еквівалентки у мовач сусідніх країн і тому їх по праву можна віднести до безеквівалентної лексики. Найчастіше зустрічаються: а) побутові реалії; б) етнографічні та міфологічні реалії; в) реалії світу природи; г) реалії державно-адміністративного укладу та суспільного життя; д) ономастичні реалії; е) асоціативні реалії тощо. Проблеми реалій, що передають національну фонову інформацію, стають усе більше предметом ґрунтовного аналізу в теорії та практиці перекладу. Основними способами відтворення реалій прийнято вважати транскодування (транскрипцію або транслітерація), калькування, описовий та гіпонімічний переклад. Однак, на нашу думку, використання лише одного прийому при перекладі реалій може спричинити неправильне тлумачення або перевантаження іншомовними словами. У зв'язку із тим, що кожен із засобів має позитивні та негативні риси, схиляємось до думки, що найефективніше поєднувати використання різних засобів перекладу культурномаркованих слів. Наприклад, можливе комбінування транскрипції та описового перекладу, а також пояснення у коментарі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Багрянний І. Тигролови : роман / І. Багрянний. – К. : «Національний Книжковий Проект», 2011. – 256 с.
2. Бобришева О. Мовна картина світу та проблеми перекладу національно-культурних реалій / О. Бобришева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 14 (201). – Ч. II. – 2010. – С. 9–13.
3. Зимомря Н. Художественный перевод и рецепция в контексте взаимодействия литератур / Николай Зимомря. – Ужгород, 1981. – 134 с.
4. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Роксолана Петрівна Зорівчак. – Львів : Вид-во при ЛДУ, 1989. – 215 с.
5. Кияк Т. Теорія та практика перекладу (німецька мова) / Т. Кияк, А. Науменко, Д. Огуй. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 592 с.
6. Лавріненко Ю. Іван Багрянний – політичний діяч і письменник / Ю. Лавріненко // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – Кн.2. – К., 1994. – С. 612–617.
7. Чередниченко О. Про мову і переклад / І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
8. Bahriany I. Das Gesetz der Taiga : die Geschichte einer Abenteuerlichen Flucht / I. Bahriany. – Köln-Graz : Verlag Styria, 1961. – 256 S.

REFERENCES

1. Bahryanyy I. Tyhrolovy : roman / I. Bahryanyy. – K. : «Natsional'nyy Knyzhkovyy Proekt», 2011. – 256 s.
2. Bobrysheva O. Movna kartyna svitu ta problemy perekladu natsional'no-kul'turnykh realiy / O. Bobrysheva // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. – № 14 (201). – Ch. II. – 2010. – S. 9–13.
3. Zymomria N. Khudozhestvennyy perevod y retseptsyya v kontekste vzaymodeystvyvaya lyteratur / Nykolay Zymomria. – Uzhhorod, 1981. – 134 s.
4. Zorivchak R. Realiiya i pereklad (na materialii anhlomovnykh perekladiv ukrayins'koyi prozy) / Roksolana Petrivna Zorivchak. – L'viv : Vyd-vo pry LDU, 1989. – 215 s.
5. Kyuyak T. Teoriya ta praktyka perekladu (nimets'ka mova) / T. Kyuyak, A. Naumenko, D. Ohuy. – Vinnytsya : Nova Knyha, 2008. – 592 s.
6. Lavrinenko Yu. Ivan Bahryanyy – politychnyy diyach i pys'mennyk / Yu. Lavrinenko // Ukrainys'ke slovo: Khrestomatiya ukrayins'koyi literatury ta literaturnoyi krytyky XX st. – Kn. 2. – K., 1994. – S. 612–617.
7. Cherednichenko O. Pro movu i pereklad / O. Cherednichenko. – K.: Lybid, 2007. – 248 s.
8. Bahriany I. Das Gesetz der Taiga : die Geschichte einer Abenteuerlichen Flucht / I. Bahriany. – Köln-Graz : Verlag Styria, 1961. – 256 S.

Статтю подано до редакції 30.09.2017 р.